



جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۳۹۸، دوره ۱، شماره ۴

سامانه های دفاع موشکی بومی سپاه ایران و تأثیر آن بر امنیت

مریم رضایی، حسین دوستی مقدم

۱- دانشجوی دکتری تاریخ اسلام دانشگاه بین المللی پیام نور قشم

۲- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه گردشگری گرایش برنامه ریزی منطقه ای دانشگاه سیستان و بلوچستان

h.doostizabole@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۲۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۰

چکیده

طی سالهای اخیر، روند رو به رشد توان موشکی سپاه، به اعتراف دوست و دشمن باعث ارتقاء چشمگیر قدرت بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران شده است که این توان، در سال ۹۴ نیز با دستاوردهای چشمگیری همراه بود که از جمله آنها می توان به رونمایی از شهر موشکی اشاره کرد. تاکنون تنها سه کشور آمریکا، روسیه و چین به عنوان دارندگان رسمی تاسیسات پرتاب موشک زیرزمینی شناخته می شدند که هر ۳ کشور نیز از قدرتهای برتر موشکی جهان هستند. اما در سال ۱۳۹۰ شمسی، این باشگاه بسیار کوچک عضو جدیدی پیدا کرد. در تیرماه سال ۱۳۹۰ و در جریان رزمایش موشکی پیامبر اعظم ۶، نیروی هوافضای سپاه پاسداران از سیلوهای پرتاب موشک های بالستیک ایرانی رونمایی کرد. سپاه پاسداران در مهرماه سال ۹۴، جلوه جدیدی از توانایی های نیروی موشکی خود را برای دوستان و دشمنان به نمایش گذاشت و شهر موشکی سپاه که در عمق ۵۰۰ متری تاسیس شده و شامل تونل ها و بخش های متعدد و وسیعی بود، رونمایی شد که تعداد بسیار زیادی از پرتابگرهای موشکی در آن مستقر بوده و در شرایط آماده برای شلیک، به سر می بردند. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بعد از عهده گرفتن امنیت جنوب شرق ایران برای اینکه بتواند امنیت مناطق مرزی را تامین کند، این کار را به مردم همان مناطق واگذار کرده به طوری که مجموعه اقدامات اساسی سپاه در ایجاد امنیت پایدار کمتر از دستاوردهای ۸ ساله دفاع مقدس نیست

واژه های کلیدی: سپاه، امنیت ملی، موشک، سامانه های دفاعی

مقدمه

امنیت ملی یکی از مسائل اساسی مطالعات اجتماعی و بنیان روابط اجتماعی محسوب می شود و این در حالی است که در حوزه جامعه شناختی خصوصا در جامعه شناختی اثبات گرا، که تاکید بر حفظ نظم هنجاری و قانونی دارد، کمتر به مفهوم امنیت توجه شده است. لذا در این مقاله برای تحلیل امنیت اجتماعی از نظریه اثباتی دورکیم استفاده شده است. دورکیم مساله نظم هنجاری و ثبات اجتماعی را با مولفه های همبستگی و تعاون اجتماعی گره زده و نقش ارزش ها و باورهای جمعی را بنیاد امنیت فرض کرده است. به نظر می رسد در بازانندیشی نظریه دورکیم چهار نوع امنیت تضادی، رقابتی، تعاونی و وحدتی وجود دارد که هر یک به تبع ماهیت شان در دو سنخ اصلی امنیت، یعنی امنیت سطحی (رویین) و امنیت بطنی (زیرین) طبقه بندی می شوند. علاوه بر این مبنای روش شناختی دورکیم به این مساله توجه دارد که شدت هر نوع تخطی از نظم هنجاری وابسته به مجازاتی است که در وجدان جمعی تعریف شده است و قواعد حقوقی مستندترین ابزار برای تعیین اهمیت وضعیت نابسامانی اجتماعی است. در این نوشتار، طبق رای دورکیم سعی شده است تا امکان سنجش شدت ناامنی اجتماعی را بر اساس "فراوانی وقوع رخداد و اهمیت رخداد" فراهم آورده و متذکر شود صرفا استفاده از رویکرد فراوانی جهت سنجش ناامنی ناقص بوده و تحلیل نادرستی را از سطح و شدت امنیت بدست می دهد (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۵-۳۲۴). موضوع امنیت در ادوار گوناگون حول محور خاصی از جمله توانمندی های سخت افزاری معطوف بوده است. امروزه با پیشرفت های بشر ابعاد دیگری مانند: امنیت اجتماعی، فرهنگی و... به وجود آمده است (عبداللهی، ۱۳۹۱: ۱).

امنیت هر منطقه با توجه به موقعیت جغرافیایی و پتانسیل های موجود در آن از ویژگی های مخصوص به خود برخوردار است که در عین حال دارای همسانی در موارد کلی امنیت با سایر مناطق می باشد. با توجه به شرایط خاص ایران از نظر دسترسی به آب های آزاد و وجود بریدگی های طبیعی در سواحل جنوب-جنوب شرق ایران و اهمیت استراتژیک و ژئوپولتیک این منطقه تامین امنیت آن برای کشور از اهمیت خاصی برخوردار است (زرقانی، ۱۳۹۱). روش های غیر نظامی مختلفی برای ایجاد و افزایش امنیت در یک منطقه وجود دارد که از جمله آنها می توان به مواردی همچون: پدافند غیر عامل، وجود ساکنین بومی، سرمایه گذاری های بین المللی و غیره اشاره نمود. اما همچنان حفظ امنیت با استفاده از سخت افزارها بویژه تسلیحات نظامی جایگاه خاص خود را دارد

ایران به لحاظ جغرافیایی از چنان شرایط دفاعی مستحکمی برخوردار است که اگر ایران را یک دژ نظامی بنامیم، اغراق زیادی نکرده‌ایم. بخشی از مرزهای ایران در برابر رشته کوه‌های پیچیده و صعب‌العبوری است که بسیاری از آنها در بخشی از فصول سال پوشیده از برف است. البته در دنیای مدرن، سلاح‌هایی چون موشک و هواپیما بر این موانع فائق آمده‌اند، اما اهمیت نظامی آنها همچنان چشمگیر است. در عین حال، بخشی از مرزهای ایران آبی اعم از مرزهای رودی یا دریایی است. سواحل آبی، نظارت و کنترل نیروهای ایران بر مرزها را آسان‌تر می‌سازد. کم‌ابری بودن آسمان ایران اگرچه فرصت مناسبی در اختیار مهاجمین هوایی قرار می‌دهد، اما بخشی از هوای ایران به دلایلی چون طوفانی بودن و وجود ذرات گرد و غبار معلق، مانع نفوذ دشمن می‌شود. شکست عملیات نظامی امریکا در طبرس محصول همین فرصت جغرافیایی ایران بود. بخشی از سواحل ایران به دلیل شن‌زار بودن یا باتلاقی بودن موانع مهمی در برابر نفوذ دشمنان قرار می‌دهد. در مجموع، سرزمین ایران شرایط جغرافیایی خاصی دارد که حتی امروزه نیز که پیشرفت‌های بزرگی در عرصه فناوری نظامی به عمل آمده، همچنان برای امنیت ایران بسیار با اهمیتند. امروزه نزدیکی و کنترل ایران بر تنگه هرمز یکی از نمودهای مهم جغرافیایی دفاعی ایران است که حتی برای قدرت‌هایی نظیر ایالات متحده نیز نگران کننده است قابلیت و تجهیزات نیروهای نظامی بخشی از توانمندی آنها در افزایش امنیت و بازدارندگی است. به بیان دیگر امروزه امنیت و اقتدار یک ملت زمینه ساز حضور در عرصه های جهانی است که یکی از جنبه های این اقتدار توسط نیروهای مسلح و توان نظامی یک کشور تأمین می‌شود. به بیان دیگر برخورداری از امنیت ملی نیازمند برخورداری از قدرت ملی است که یکی از مؤلفه‌های قدرت ملی، قدرت نظامی است (شیخ زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱). از این رو قدرت و سیادت دریایی به منظور حفظ و دفاع از مرزهای آبی و تأسیسات ساحلی، جزایر فلات قاره، ناوگان تجاری و بطور کلی تأمین منافع جمهوری اسلامی ایران در استراتژی دفاعی کشور نقش تعیین کننده داشته و از اهمیت ویژه ای برخوردار است (وفایی زاده، ۱۳۷۱: ۶). با توجه به شرایط خاص کشور ایران و ناپایداری امنیتی کشورهای پیرامونی، تهدیدهایی همچون ورود گروه‌های تروریستی، دزدان دریایی و ... استفاده از تجهیزات نظامی مدرن و کارآمد و همچنین بومی حائز اهمیت است

راهبردهای امنیت ملی

۱. حفظ و یا ایجاد وضعیتی که در آن منافع و ارزشهای حیاتی کشور، مورد تهدید جدی نباشند.
۲. حفظ قدرت (نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی) و اعمال حکومت در امور داخلی و خارجی علیه نفوذ بیگانگان و جلوگیری از عملیات غیرقانونی دشمن که به منظور تضعیف و یا سرنگونی حکومت و دولت باشد.
۳. توان یک ملت حفظ ارزشهای داخلی از تهدیدات خارجی.

۴. اینکه یک کشور چگونه احساس خطر حمله نظامی، فشار سیاسی یا اقتصادی نکند و بتواند آزادانه پیشرفت و توسعه خویش را تعقیب نماید.

۵. حالتی که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر برد.



شکل ۱- ابعاد امنیت ملی (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۳۲-۳۳۰)

قدرت نظامی

نیروهای نظامی معمولاً یکی از دو رویکرد عمده تاکتیکی و راهبردی را در پیش میگیرند. نیروی نظامی تاکتیکی، نیرویی است که در زمان درگیری نظامی و تخصص، با اجرای عملیات و تاکتیکهای مختلف نظامی و در منطقه نبرد، سعی در غلبه بر دشمن و دستیابی به اهداف نظامی دارد اما نیروی نظامی راهبردی، نیرویی است که حتی در زمان صلح و بدون درگیری نظامی با کشور تهدید کننده منافع ملی، سعی در اشاعه و گسترش تسلط خود بر وی و رفع هرگونه تهدیدی در این خصوص دارد. جنوب شرق ایران به لحاظ جایگاه نظامی میتواند در اتخاذ استراتژی های بحری، نقش ویژه ای برای ایران ایفا نماید و آن را از توان و قابلیت تحرک میان اقیانوسی در فعالیت های نظامی برخوردار نماید. ایران از طریق این عرصه آبی می تواند به یک قدرت نظامی با حوزه عملکرد میان اقیانوسی تبدیل شود و از حوضچه خلیج فارس خود را بیرون بکشد. چرا که حوضچه خلیج فارس امکان تبدیل شدن ایران به یک قدرت دریایی را فراهم نمی کند. ولی دریای عمان و اقیانوس هند چنین امکانی را برای ایران دارا می باشند. برگزاری رزمایش دریایی قوای نظامی ایران در آذرماه ۸۴ که اولین رزمایش دریایی ایران در خارج از آب های خلیج فارس است می تواند مقدمه ای برای این امر باشد. همچنین وجود پایگاه هوایی چابهار و توسعه آن می تواند قدرت نظارتی و کنترلی ایران را بر بخش شمالی اقیانوس هند افزایش می دهد (شیخ زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۵-۱).

ضرورت کاربرد سامانه های موشکی-دفاعی در سواحل جنوب شرق کشور

نظر به توان بومی ایران در تولید موشک ها می توان به موارد زیر در خصوص ضرورت استفاده و استقرار آنها اشاره نمود:

- مسئله دفاع از کشور، امنیت و اقتدار جمهوری اسلامی ایران با توجه به تنوع همسایگان، مرزهای خشکی و دریایی طولانی و متنوع و نیز حضور نیروهای خارجی در منطقه؛
 - تراکم کم جمعیتی در بخش هایی از سواحل جنوب شرق کشور؛
 - وجود تأسیسات عظیم و دفاعی کشور و نقش ارزشمند فعالیت ها و صنایع نظامی و موشکی در بهبود مناطق توسعه نیافته،
 - حمایت از کشورهای همسایه؛
 - احتمال گسترش فعالیت دزدان دریایی در دریای عمان
- تأمین امنیت منطقه و نیز جلوگیری از حملات احتمالی کشورهای فرامنطقه ای مستقر در خلیج فارس و دریای عمان

توانمندی نظامی سپاه در خدمت قدرت بازدارندگی ایران

در عرصه هوافضا، قدرت موشکی، قدرت دریایی، عرصه زمینی، بالگردها و جنگنده های پیشرفته وضعیت مناسبی دارد. در کنار این موضوع باید نقش سپاه را در افزایش توانمندی های دفاعی و نظامی ایران را مورد توجه ویژه قرار داد. آمادگی کامل در برابر تهاجمات احتمالی، جزو الزامات نیروهای مسلح در هر کشوری است. طبعاً این مساله درباره ایران با توجه به حجم بالای تهدیدات منطقه ای و فرامنطقه ای، ضرورت بیشتری برخوردار است. نظام جمهوری اسلامی ایران از ابتدا مخالف هر گونه تجاوز خارجی بود اما بواسطه اینکه در دوران دفاع مقدس در معرض تهاجم قرار گرفت به دفاع همه جانبه پرداخت. از این روست که ایران همواره اعلام کرده که در بخش دفاعی و توانمندی ها نظامی خود با دشمنان مذاکره نخواهد کرد. چون وجود امنیت زمینه را برای توسعه و پیشرفت فراهم می سازد. در شرایط کنونی جمهوری اسلامی ایران در حوزه زمینی و دریایی پیشرفتهای بسیار خوبی دارد. از سوی دیگر برنامه موشکی ایران توانمندی های بالایی دارد و این مساله باعث شده که ما در طی سالهای گذشته از قدرت بازدارندگی نظامی برخوردار باشیم. در حال حاضر ایران در عرصه هوافضا، قدرت موشکی، قدرت دریایی، عرصه زمینی، بالگردها و جنگنده های پیشرفته وضعیت مناسبی دارد. در کنار این موضوع باید نقش سپاه را در افزایش توانمندی های دفاعی و نظامی ایران را مورد توجه

ویژه قرار داد. سرلشگر جعفری فرمانده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در سخنانی این نهاد انقلابی را نیروی برتر منطقه اعلام کرد. واقعیتی که البته رقبای ایران نیز به آن معترفند (کریمی پور، ۱۳۸۱).

رمز ثبات در منطقه‌ای پر آشوب

شواهد نشان می‌دهد که در منطقه پرتلاطم غرب آسیا و خاورمیانه کشور ایران جزو امن‌ترین کشورهای دنیا محسوب می‌شود و بدون تردید نقش سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ایجاد این امنیت بسیار موثر بوده است. برگزاری رزمایش‌های متعدد در طول سال جاری حاکی از آمادگی روزافزون سپاه پاسداران به عنوان بازوی اجرایی نظام جمهوری اسلامی دارد. رزمایش پیامبر اعظم که در فرودین امسال در سیستان و بلوچستان برگزار شد جزو بزرگترین و پرشمارترین تمرین عملیاتی سپاه در حوزه پهپادی بود که در عین حال، رصد دقیق تحولات منطقه و تجارب فعالیت‌های مستشاری در سوریه و عراق، اثرات خاصی بر روی نوع نگاه و تمرین‌های آن داشته است. طی سالهای اخیر، می‌توان پهپادهایی چون کرار، فطرس و شاهد ۱۲۹ را به عنوان نسل جدید پرنده‌های بدون سرنشین ساخت کشورمان نام برد که به طور تخصصی، توان و ساختار ورود به صحنه نبرد را در اختیار دارند و حتی پهپادی چون شاهد ۱۲۹ از تولیدات مدرن نیروی هوافضای سپاه پاسداران در ماههای اخیر، درخشش ویژه و جهانی داشته است و می‌توان نشانه‌های این دستاورد مهم فرزندان انقلاب را در ماههای اخیر، ملموس‌تر مشاهده کرد. در جریان این رزمایش نیروی زمینی سپاه با استعداد بسیار بالایی در بخش پهپادی وارد شد که تا به امروز سابقه نداشته است. بر اساس اعلام مسئولین نرسا «بیش از ۱۰ فروند از هواپیماهای بدون سرنشین «حماسه»، «مهاجر»، «صادق»، «ابابیل» و «شاهد» سپاه با پرواز در آسمان جنوب شرق کشور، منطقه رزمایش نیروی زمین سپاه را رصد کردند.

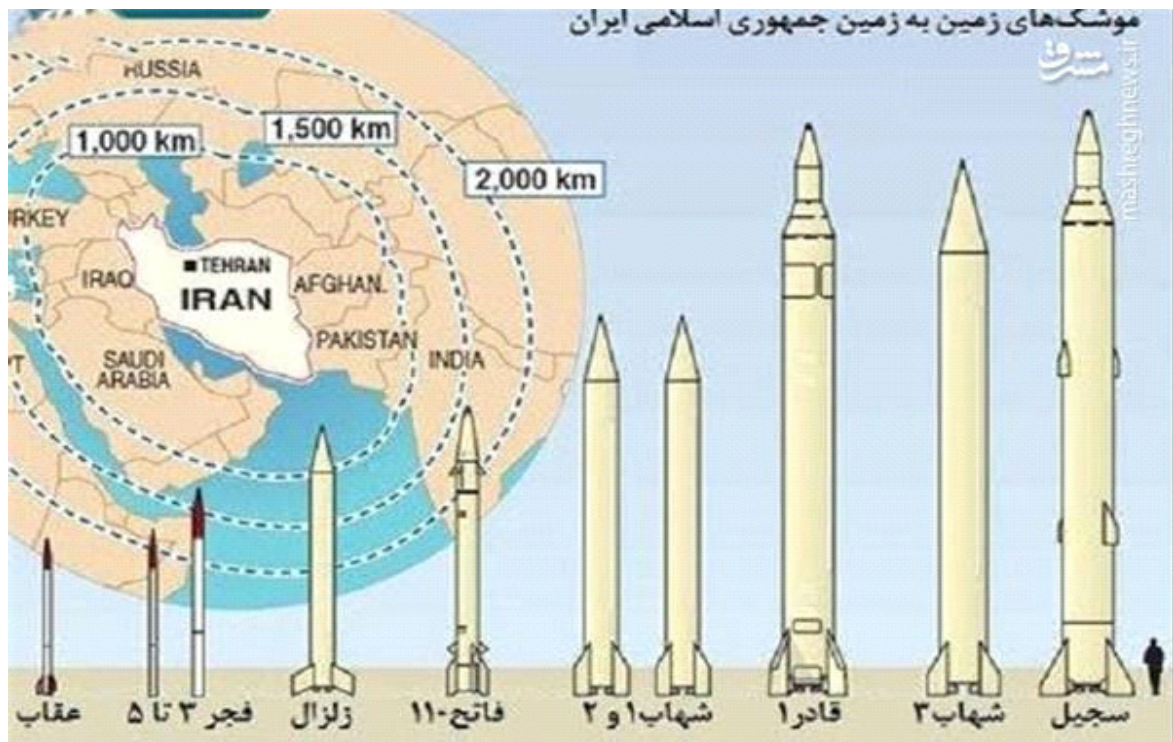
مانور قدرت پهپادهای ایرانی

نیروی هوافضای سپاه ما در حوزه پهپاد در تراز چهار کشور اول جهان هستیم ولی در برخی امور آمریکایی‌ها هم تراز ما هستند و این موضوع در بخش هواپیماهای بدون سرنشین پنهان کار و بمب افکن‌ها مصداق دارد و در واقع آمریکایی‌ها در تلاش هستند در این بخش هم‌تراز ما شوند. فرمانده هوافضای سپاه با اشاره به خطوط تولید پهپاد بمب افکن‌های خانواده سیمرغ، «صاعقه» را به عنوان جدیدترین پهپاد رزمی ایرانی، دستاورد «نهراسیدن از تهدیدها» دانست و گفت: این پهپاد که در شعاع دوربرد و فواصل دور دست قادر است، چهار نقطه و هدف را با بمب‌های هوشمند نقطه زن با دقت مورد اصابت قرار دهد و سالم به محل پرواز بازگردد، جدیدترین پهپاد ایران است. «صاعقه» جدیدترین پهپاد ایران در سری

سیمرغ است و بعد از این هم قرار نیست متوقف شویم، کار دفاع از کشور مانند دوچرخه سواری است که اگر بایستیم خواهیم افتاد. دشمن در مسیر دشمنی به پیش می رود و ما هم باید برای تقویت بنیه خود برای دفاع برابر دشمن، مسیر خود را ادامه بدهیم. سردار حاجی زاده تولید پهپاد RQ ۱۷۰ آمریکایی یا همان «سیمرغ» را نقطه حیرت و عصبانیت آمریکایی ها دانست و افزود: سیمرغ ایرانی بحمدالله در مقیاس و اندازه های مختلف برای انجام ماموریت های متنوع تولید شده است.

آسمان امن ایران

از دیگر تحولات حضور سپاه پاسداران در رزمایش مشترک پدافند هوایی مدافعان آسمان ولایت ۷ بود که به مدت سه روز در منطقه عمومی جنوب کشور برگزار شد، با موفقیت به کار خود پایان داد. در رزمایش مشترک پدافند هوایی مدافعان آسمان ولایت ۷ با محوریت منطقه پدافند هوایی بوشهر و مشارکت نیروی هوایی ارتش و یگان های پدافندی سپاه و بسیج مردمی در منطقه عمومی جنوب کشور، آمادگی دفاعی یگان های پدافند هوایی، توانمندی یگان ها در رزم های ناهمتراز، هماهنگی سامانه های پدافند هوایی نیروهای مسلح و تبعیت آنها از شبکه یکپارچه فرماندهی و کنترل پدافند هوایی، رزم و واکنش به موقع نیروها و سامانه ها و عدم غافلگیری، توانایی تصمیم گیری، نحوه و کیفیت آموزش های ارائه شده و استقلال تاکتیکی یگان ها مورد ارزیابی عملیاتی قرار گرفت.



شکل ۲- انواع موشک سپاه

کنترل و فرماندهی منطقه‌ای، سایت‌های موشکی ارتفاع بلند، متوسط و کوتاه، سامانه‌های پدافند هوایی موشکی و توپخانه‌ای سپاه پاسداران، سامانه‌های پدافندی و دیده‌بانی نیروی زمینی و هوایی، پست‌های دیده‌بانی نیروهای مسلح و بسیج مردمی، سامانه‌های شنود الکترونیکی و رادارهای بومی ثابت و سیار، هواپیماهای طرح پدافند هوایی و پهپادهای رزمی و شناسایی با هماهنگی کامل و به صورت یکپارچه و منسجم توانمندی‌های رزمی و عملیاتی خود را تحت نظارت عمل می‌کنند. عملکرد تاکتیکی، توان تصمیم‌گیری و میزان هماهنگی عملیاتی نیروهای جوان مستقر در قرارگاه حضرت علی اکبر (ع) که در کنار نیروهای باتجربه و پیشکسوت پدافند هوایی مشارکت دارند. تجربه نشان داده است که هر گاه نظام جمهوری اسلامی ایران از سوی کشورهای متخاصم مورد تحریم قرار می‌گیرد، عزم و اراده نیروی‌های مسلح و بویژه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی برای افزایش توانمندی‌ها دفاعی و نظامی جدیدت بیشتری پیدا می‌کند (صفوی، ۱۳۷۹).

ایران به عنوان قدرتمندترین کشور موشکی در منطقه، سرمایه گذاری در این حوزه را از همان سالهای ابتدایی دفاع مقدس و در جهت تامین توان مقابله‌ای با حملات موشکی رژیم بعث آغاز کرد و شاید کسی هم فکرش را نمی‌کرد که این یگان نوپا بدون هیچ تجربه و پشتیبانی سازماندهی شده‌ای، کمتر از ۲ دهه بعد، مهمترین عامل بازدارندگی و رکن رکین در دکترین دفاعی ایران باشد اما با سرمایه گذاری ایران در این حوزه و نیز تلاش و مجاهدت خاموش فرزندان گمنام انقلاب، سالهاست این امر محقق شده و حالا جمهوری اسلامی انبوهی از موشکهای بالستیک کوتاه بُرد، میان بُرد و دوربُرد را در اختیار دارد که اگر «شهاب» را شناخته شده ترین، «سجیل» را قدرتمندترین و «فاتح» را دقیقترین آنها بدانیم، در کنار آن باید به موشک های دیگری نیز نظیر نظیر «قدر»، «قیام»، «هرمز»، «خلیج فارس» و البته «عماد» نیز اشاره کرد که مجموع آنها کلکسیون از موشکهای متعدد با ماموریت‌های ویژه را تشکیل می‌دهند، پاه پاسداران انقلاب اسلامی با توصیه به بازخوانی دقیق رهنمودهای مقام معظم رهبری توسط اقشار و آحاد مختلف ملت به ویژه خواص و نخبگان سیاسی کشور، بر محور قراردادن گفتمان قانون مداری و حفظ امنیت و آرامش در شرایط فعلی تاکید شده است.

پاسداران انقلاب اسلامی و بسیجیان غیرتمند و غیور همراه با نیروهای امنیتی و انتظامی با الهام از فرامین فرماندهی معظم کل قوا و تبعیت همه جانبه از معظم له مصمم هستند با اقتدار و صلابت محیط زندگی و کار مردم را از لوث وجود فتنه افروزان و اغتشاشگران پاک و با برقراری امنیت و نظم پایدار در سطح جامعه اجازه ندهند کام ملت حماسه ساز و نجیب ایران بیش از این تلخ گردد

منابع

- حافظ نیا، محمدرضا، ۱۳۸۵، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پایلی
- زرقانی، هادی و معصومه قلی زاده، ۱۳۹۱، بررسی و تحلیل نقش و جایگاه استراتژیک سواحل مکران، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران
- شیخ داده، رجبعلی؛ علیرضا نورا؛ سهیلا سلیمی و امین مهاجر شیخی، ۱۳۹۱، نیروی دریایی راهبردی و توسعه سواحل مکران، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران
- صفوی، سید یحیی، ۱۳۷۹، سخنرانی در همایش جغرافیا، کاربردهای دفاعی، امنیتی، مجموعه مقالات، محمد باقر چوخاچیزاده مقدم و دیگران، دانشگاه امام حسین (ع)

- عبدالمهی، علی، ۱۳۹۱، نقش سواحل مکران در امنیت منطقه و امنیت کشور و راهکارهای استفاده بهینه از این سواحل، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
- کریمی پور، یدالله، ۱۳۸۱، تحلیل ژئوپلیتیکی نواحی بحرانی سیستان و بلوچستان»، دانشنامه دکتری، تهران: دانشنامه تربیت مدرس
- وفایی داده، محمدرضا، ۱۳۷۵، بررسی عوامل مؤثر در برنامه ریزی استراتژیک در صنایع دریایی ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد